

М.В. Никифоров
Сумський державний
педагогічний університет

ЦЕРКОВНЕ ШИТВО ЯК ЗАСІБ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається питання впливу християнських традицій на формування духовної культури студентської молоді в контексті етнографічної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Основна увага приділена особливому виду декоративно-прикладного мистецтва – церковному шитву.

В статье рассматривается вопрос влияния христианских традиций на формирование духовной культуры студенческой молодежи в контексте этнографической подготовки будущего учителя изобразительного искусства. Главное внимание уделено особенному виду декоративно-прикладного искусства – церковному шитью.

The article considers the influence of the Christian traditions on the formation of the spiritual culture of young students in the context of ethnographic training of visual arts teachers. The author pays much attention to a particular form of applied art – clerical embroidery.

Постановка проблеми. У наш час значно зростає інтерес до християнської культури: будуються нові храми, реставруються старі, відкриваються духовні семінарії, училища та школи. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розширення знань майбутніх учителів образотворчого мистецтва в галузі культури православного християнства, оскільки традиції українців протягом багатьох століть розвивались у руслі саме християнських традицій.

Із християнством пов'язано багато видатних подій та імен у розвитку педагогічної думки, що знайшло своє відображення у світській літературі дореволюційного періоду. «В історії педагогіки України, – наголошує науковець Т. Тхоржевська, – це потужне джерело, з якого український народ упродовж віків черпав натхнення для виховання підростаючих поколінь, це світ ідей, з надр якого вийшла світська педагогічна наука в Україні. Україна, як і вся Європа, давно живе в енергетичному полі християнства» [6, 296].

Аналіз актуальних досліджень. Велику увагу вишивці на Сумщині, зокрема гаптуванню, приділяють науковці-мистецтвознавці Сумського художнього музею ім. Никанора Онацького – В.О. Донченко-Хмара, Є.І. Кочерженко, Л.К. Федевич, І.В. Яніна. Детальну класифікацію барокових орнаментів розробила мистецтвознавець В. Донченко-Хмара, поділивши їх на

дві великі групи:

– чіткий, стриманий, графічно виразний орнамент зі східними мотивами у двох кольорах (металеві нитки з додаванням шовку одного кольору);

– динамічні багатоколірні композиції різнобарвних квітів: зібрані в букети або перев'язані бантиками; вазонні композиції (металеві нитки у поєднанні з різнокольоровими шовковими).

Визначення стилістичних особливостей зразків у кожній із цих груп розробила науковий співробітник музею І. Яніна [7, 87 – 93].

На основі пам'яток вишивок, датованих 1640 – 1690рр., М. Новицька вперше зробила детальну класифікацію дев'ятнадцяти видів орнаментальних закріплень золотих і срібних ниток [3, 42].

Я. Запаско детально аналізує питання декоративних тканин у своїх дослідженнях. Він наголошує, що значення тканини в декоруванні храмів теж набуває особливого змісту, найбільше це стосується облачення духовенства. У XVI – XVII ст. у церковному вжитку поширилася дорога, вибагливо прикрашена тканина, яку привозили із Західної Європи та Сходу. З XVII ст. у ткацьких майстернях панських маєтків також почали виробництво шовкових і золототканих матеріалів. Заснуванню таких майстерень сприяли багаті художні традиції українського народного ткання. Особливо розвинулося золототкацтво, що більше ста років було провідним у виробництві художньої тканини. Пишність та яскравий ефект золотого та срібного полиску тканини відповідали смакам і вимогам тодішньої панської моди [2, 22 – 23].

В. Тиндик вивчає особливості орнаментики вишитих і гаптованих тканин. Найбільший розквіт вишивання золотими та срібними нитками припадає на XVII – XVIII ст. Аналіз орнаменту вишивки і гапту цього періоду доводить, що його елементи: багатопелюсткові квіти-розети з округлими контурами, гвоздики, маківки, гранати, зубчасті листки, ананаси – ведуть свій початок від попередніх століть. Вони мають тонкий малюнок, вибагливе закінчення пелюсток, ускладнені завитки, вусики. У XVII ст. рослинний орнамент, наголошує В. Тиндик, набув виняткової популярності в речах культового призначення. Чотирипелюсткові квіти, в'юнки пагони рослин – усе це елементи бароко, що надзвичайно поширилось у старій українській орнаментіці, оздобленні книг, архітектурі. Саме у вишивці стиль бароко досяг свого найвищого прояву у зверненні до улюблених мотивів (букетів, перев'язаних

стрічками, кошиків із квітами і пуп'янками). Квіти найчастіше виростають із вазонів, спостерігається симетричність малюнка, в орнаментах підризників часто бачимо культ «священного дерева» з густо розгалуженими гілками, квіточками, пуп'янками, заокругленими листочками. У цей період шитво золотими та срібними нитками набувало такого великого розвитку, що навіть виділилося в окреме гаптарське ремесло [5, 61].

Велику увагу кольору приділяв у своїх дослідженнях А. Остапов. Важливо, наголошує він, щоб облачення за кольором відповідало дню та змісту богослужіння, а також щоб усі деталі одягу гармоніювали за кольором один із одним [4, 17 – 18].

Мета статті – розглянути деякі аспекти впливу християнської культури на формування художньо-естетичних смаків студентської молоді в контексті етнографічної підготовки майбутнього учителя образотворчого мистецтва та розширення кола можливостей самовдосконалення та самореалізації творчого потенціалу майбутніх фахівців на основі вивчення особливого виду декоративно-прикладної творчості – *церковного шитва*.

Виклад основного матеріалу. За останні сторіччя в житті суспільства відбулося багато змін, але з часу хрещення Русі незмінним залишається одне – це традиції православної церкви, зокрема архітектурні елементи, церковне начиння, ритуальний посуд, ікони, розписи тощо. Разом з цим незмінними залишились усі предмети богослужіння й облачення священнослужителів. Окремий розділ займає низка виробів із тканих матеріалів, шовку, парчі, оксамиту, прикрашених вишивкою шовковими та металевими нитками, блискітками, мереживом, фольгою, коштовним камінням. Усі культові вироби мають своє призначення, своє символіко-змістовне наповнення та свою назву. До цієї групи виробів відносяться вишиті предмети богослужіння та деталі облачення священнослужителів.

Вишиті предмети богослужіння:

- ❖ *ікони* – це зображення образу Ісуса Христа, Божої Матері, святих апостолів і всіх святих;
- ❖ *плащаниця* – зображення «Погребіння Спасителя», виноситься раз на рік для поклоніння у Страсну п'ятницю;
- ❖ *катанітасма* – завіса царських врат;
- ❖ *антимінс* – це освячений архієреєм шовковий або лляний плат із зображенням на верхньому боці «Покладення Ісуса Христа до гробу», чотирьох

євангелістів і знарядь страждань Спасителя, під зображенням зашиті часточки святих мощей. На престолі, який не має антимінса літургія не відправляється;

- ❖ *покривала* – їх два, обидва на престол у вівтарі;
- ❖ *покрови* – їх три: *два покрівці і воздух*;

Облачення священнослужителів:

I. Облачення диякона:

- *стихар* – прямий, довгий одяг з широкими рукавами;
- *орар* – вузька довга смуга з нашитими на неї хрестами, під час богослужіння одягається поверх стихаря на ліве плече;
- *поручі* – невеликі короткі нарукавники з хрестами, затягують краї рукавів нижнього одягу.

II. Облачення священника (ієрея, протоієрея):

- *підризник* – прямий довгий одяг, як у диякона, тільки з вузькими рукавами;
- *єпитрахиль* – одяг, що огортає шию ззаду і через груди опускається донизу;
- *поручі* – невеликі короткі нарукавники з хрестами;
- *пояс* – має вигляд стрічки з хрестом по центру, якою священник підперізується поверх підризника та єпитрахилі;
- *фелон* – довгий і широкий одяг без рукавів із вирізом для голови, одягається зверху всього одягу.

III. Облачення архієрея:

- підризник, єпитрахиль, пояс, поручі (як і у священника);
- сакос за формою подібний до стихаря, має рукави, але коротші;
- омофор має вигляд довгого вузького рушника прикрашеного хрестами і одягається так, що своєю серединою огортає обидва плеча, а кінці низько звисають спереду та ззаду;
- митра – «шапка», вінець.

Виготовлення облачення духовенства й елементів декорування храмів із текстильних матеріалів відноситься до особливого виду декоративно-прикладного мистецтва, що має назву «*церковне шитво*». До вагомого розділу церковного мистецтва слід віднести вишиті ікони та плащаниці. Цей вид шитва вимагає особливої майстерності, оскільки він споріднений із майстерністю

живописця. За допомогою голки та ниток необхідно передати не тільки подібність образу, а й духовний зміст, духовні переживання образу. Вишивання пряденим золотом (сріблом), що має назву «гаптування», пов'язане виключно з побутом панівних верств населення – козацької старшини та церковного духовенства. Золоту чи срібну нитку накладали поверх тканини на площу узору паралельними рядами і прикріпляли її в багатьох місцях шовковою ниткою. Це так звана техніка гаптування «в прикріп». Археологічні знахідки доводять, що цей вид шитва був відомий в Україні дуже давно, про що свідчать виявлені поховання (в основному жінок знатного походження), де спостерігаємо знайдені фрагменти прикрас одягу XI – XII ст., а також чимало згадок про шитий золотом одяг є у літописах. Про гапти XV – XVI ст. деякі уявлення дає тогочасний церковний живопис. Тут спостерігаються вишиті узори, що складаються з рядків вишитих смужок або з сітки ромбиків, переважно з крапкою в центрі кожного ромба.

З кінця XVII ст. на зображеннях вишиті відкриті частини тіла (ліки, кисті рук, стопи) почали замінювати живописними вставками олійними фарбами на ґрунтованому полотні. Прикладом гаптованої ікони того періоду є зображення Богородиці – Оранта, що зберігається у фондах Сумського художнього музею ім. Н. Онацького – на вишневому тлі оксамиту виконана фігура Богородиці в техніці золотого шитва (XIX ст.). В експозиції музею Калнишевського, у селищі Пустовійтівка Роменського району Сумської області, ми маємо змогу поруч із Євангеліям Калнишевського ознайомитись із яскравим зразком гаптарського мистецтва – Плащаницею XVIII ст., виконаною технікою «в прикріп» срібними металевими нитками.

Найбільш докладні відомості про різні види вишивок дають нам описи та реєстри козацького старшинського майна. Описи речей козацької старшини свідчать, що в XVII – XVIII ст. українське панство купувало різні закордонні тканини, у тому числі й орнаментовані. Коли такі вироби виходили із моди їх дарували церквам. Із таких речей – покривал, обрусів (скатертей) – легко було зшити підризник, до якого приєднувалась смуга вишивки. У художньому музеї нашого міста знаходиться значна колекція фрагментів такого шитва (біля п'ятдесяти екземплярів кінця XVII – XIX ст.). Усі вони розшиті пишним рослинним фризовим орнаментом.

Колір у церковному шитві теж набуває символічного значення, так, відповідно до змісту церковних свят, змінюється колір облачення священиків,

це стосується також воздухів і покрівців:

- ✓ *білий* – на Господні свята;
- ✓ *чорний* – у Великий піст;
- ✓ *зелений* – на свято Трійці, в Дні пам'яті пророків і преподобних;
- ✓ *червоний* – в Дні пам'яті мучеників;
- ✓ *блакитний* (фіолетовий) – на Богородичні свята;
- ✓ *золотавий* (жовтий) – в Дні пам'яті апостолів, святителів (може

використовуватись будь-коли).

Найкращим кольором для рясни завжди був чорний, для підрясника – білий. Звичайно, можливі варіації, але дуже помірні. Пістряві, барвисті, з дорогих, часто блискучих підкладкових тканин або із оксамиту не на користь їх власників. Захоплення широченними барвистими поясами теж не завжди вказують на художній смак [4, 17 – 18].

З XVIII ст. золотошиті вироби почали рясно прикрашати всілякими оздобами: блискітками, бісером, напівдорогоцінним камінням, фольгою тощо. Техніка шиття погіршилася, деякі деталі зображень – ліки, кисті, стопи виконувалися малюванням. Ці нововведення свідчать про занепад мистецтва гаптування, що відбувся в XVIII – XIX ст. Виробники церковних предметів, на жаль, нерідко забувають, що існують абсолютно несумісні кольори та матеріали.

Висновки. Церковне шитво в наш час знаходиться в занедбаному стані й потребує відродження своїх традицій, пошуку нових напрямків розвитку й удосконалення. Ця проблема повинна вирішуватись на рівні сучасних технологій. Перед майбутніми художниками-модельєрами відкриваються великі перспективи самовдосконалення та самореалізації в галузі розвитку церковного шитва, оскільки воно є елементом нашої духовної та матеріальної культури, яку необхідно вивчати, берегти та примножувати. Під час створення художнього оформлення богослужбних риз і предметів культу майбутні вчителі образотворчого мистецтва, студенти спеціальності «*Образотворче мистецтво та моделювання одягу*» мають можливість застосувати свої творчі здібності як художники, дизайнери, матеріалознавці, конструктори та технологи.

Таким чином, проблема розширення знань щодо церковного шитва в контексті вивчення декоративно-прикладного мистецтва потребує подальшого дослідження відповідно до тих змін, що відбуваються сьогодні в мистецькій

освіті, науці та суспільстві в цілому. Тому в наступних публікаціях розглянемо структурні компоненти професійної підготовки художників-педагогів і методику їх формування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович Є. Декоративно-прикладне мистецтво: Навчальний посібник для студентів педагогічних інститутів. – Львів: Світ, 1993. – 271 с.
2. Запаско Я. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. – Львів: ЛУ, 1969. – 292 с.
3. Новицкая М. Золотая вышивка Киевской Руси // Byzantinoslavica. 1972. – Т. 33. – С. 42.
4. Остапов А. Пастырская этика. – М.: Издательство Московской Патриархии, 2000. – 83 с.
5. Тиндик В. Лиштви підризників // Народне мистецтво. 2001. – № 1 – 2. – С. 61.
6. Тхоржевська Т. Про деякі можливості використання православно-педагогічних знань при підготовці вчителя // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Збірник наукових праць. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 296 – 298.
7. Яніна І. Зразки підризників кінця XVII – XVIII ст. в збірках СХМ // Збірник статей і матеріалів (до 85-річ. ювілею СОХМ ім. Н. Онацького). – Суми: Університетська книга, 2005. – С. 87 – 93.

УДК 51(09):371.3

А.О. Розуменко
Сумський державний
педагогічний університет

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ІСТОРИЗМУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ КУРСУ «ТЕОРІЯ ЙМОВІРНОСТЕЙ ТА МАТЕМАТИЧНА СТАТИСТИКА»

У статті розглянуто використання елементів історизму як засобу підвищення позитивної навчальної мотивації студентів під час вивчення теми «Геометрична ймовірність» у курсі «Теорія ймовірностей та математична статистика».

В статье рассмотрено использование элементов историзма как способа повышения позитивной учебной мотивации студентов при изучении темы «Геометрическая вероятность» в курсе «Теория вероятности и математическая статистика».

The article deals with the usage of historical elements as a means of improving students' motivation while studying the theme "Geometrical probability" in the course "Theory of probability and mathematic statistic".

Постановка проблеми. Підвищення позитивної мотивації є однією з необхідних умов забезпечення успішності навчальної діяльності студентів. На жаль, вступ до вищого навчального закладу і подальше навчання студента далеко не завжди визначається найбільш значущими навчальними мотивами,